

І. М. МЕЛЬНИЧУК

доктор педагогічних наук, професор

М. З. ПАШКО

кандидат педагогічних наук, викладач

ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені

І. Я. Горбачевського МОЗ України»

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті здійснено аналіз особливостей формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів. Встановлено, що основою професійної етики медичного працівника є сукупність знань, умінь та навичок, здобутих у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти. Підсумовано, що професійно-етична компетентність медичних працівників з вищою освітою – це сукупність моральних цінностей та етичних норм, які стали внутрішніми особистісними переконаннями та спрямовують професійну діяльність лікарів на формування й відтворення морально-етичних вимог суспільства. Узагальнено, що формування професійно-етичної компетентності майбутнього лікаря в процесі підготовки в медичному закладі вищої освіти передбачає становлення й розвиток особистості завдяки з'ясуванню психології власної поведінки, розвитку логічного мислення, уміння спілкуватися; визначенню сутнісних характеристик суспільства, законів і принципів взаємодії між ними, місця й ролі людини в суспільстві, розуміння сенсу людського буття. Визначено актуальність формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Ключові слова: компетентність, майбутні лікарі, медична етика, професійно-етична компетентність.

Модернізація освітнього процесу позначилася на впровадженні в життя нових ідей, а також нових вимог до особистості майбутнього фахівця галузі медицини. В умовах розвитку сучасної медичної освіти триває пошук парадигми навчання, що відповідала б умовам і світовим стандартам. Тому очевидним питанням є створення науково-гуманістичної системи навчання, обов'язковим компонентом якої має бути формування професійно-етичної компетентності майбутнього лікаря – сукупності моральних цінностей та етичних норм, які стали внутрішніми особистісними переконаннями й спрямовують професійну діяльність лікарів на формування та відтворення морально-етичних вимог суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми та на які спирається автор з окресленої проблеми, свідчить, що від початку XXI ст. багато науковців у сфері педагогіки розглядали питання формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів. Вітчизняні дослідники в цьому контексті вивчали особливості підготовки студентів – майбутніх лікарів у вищих медичних закладах освіти. Вони приділяли увагу таким аспектам: вихованню гуманності в студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки (О. Андрійчук [1]);

особливостям виховання морально-етичної культури майбутнього лікаря в умовах медичного вишу (М. Асламова [2]); формуванню професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах (Ю. Колісник-Гуменюк [4; 5]); проблемам професійної етики майбутніх медичних сестер у навчально-виховному процесі медичного коледжу (О. Кравченко [6]); особливостям професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх лікарів [7] та інтеграції загальнонаукових підходів до формування професійної компетентності майбутніх лікарів (І. Мельничук [8]). Однак цілеспрямованої концентрації уваги на проблемі формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів не визначено в сучасних дослідженнях.

Мета статті полягає у визначенні основних особливостей формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, що окреслює цей феномен як педагогічну проблему.

Своєрідним орієнтиром у підготовці майбутнього медичного персоналу з вищою освітою є спрямування викладачів на формування особистості та різних аспектів професійної компетентності фахівця, які виявлятимуться у сфері його професійної діяльності.

Процес формування професійної компетентності майбутніх лікарів здійснюється під час навчання в медичних закладах вищої освіти (ЗВО), особливо в процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін. Як результат – у студентів формується сучасний світогляд, розвивається відчуття порядності, відповідальності, наполегливості, співчутливості, людяності, тобто їхньої гуманістичної спрямованості. Під гуманістичною спрямованістю розуміють позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалити свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби: людяність, працелюбність, чесність, чуйність, патріотичність, які реалізуються в межах своєї професії [1, с. 12]. Гуманістична спрямованість студентів-медиків передбачає розуміння та внутрішнє прийняття цілей і завдань їхньої майбутньої гуманної діяльності, інтересів, ідеалів, установок, поглядів, переконань.

Важливим завданням викладачів гуманітарних дисциплін у медичних ЗВО є формування національно-патріотичних рис студентів – майбутніх лікарів, яке відбувається завдяки формуванню духовного світу особистості людини в умовах розбудови державності; урахуванню основних засад становлення та розвитку особистості, переконань; тренуванню й збагаченню пам'яті, розвитку громадянського мислення, виробленню свідомого ставлення до навчання, самоосвіти; формуванню в особистості громадянської гідності, вияву позитивних емоцій [5, с. 74]. Ця проблема стосується й формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, оскільки саме педагоги репрезентують виховну функцію суспільної формації.

Викладачі вищих медичних закладів освіти покликані використовувати різні способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для організації навчального процесу та вдосконалення професійної підготовки студен-

тів-медиків, у процесі якого повинні бути створені умови для цілеспрямованого формування й розвитку професійно-етичних цінностей майбутніх лікарів.

Етика (від грец. той, що стосується моралі) – філософська наука, що вивчає мораль, з'ясовує її місце в системі суспільних відносин, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки тощо [3, с. 119].

Розглядаючи особливості формування професійної етики як основи професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів і проектуючи модель цього процесу, враховуємо різні наукові підходи [8], одним з яких є культурологічний підхід. Він дає змогу розглядати професійну підготовку майбутніх фахівців медицини як сукупність культурних компонентів на широкому культурному тлі соціуму з урахуванням культурної ситуації. Відповідно, процес професійної підготовки майбутніх лікарів має сприяти створенню оптимальних умов засвоєння загальнолюдської й національної культури, усвідомленню самореалізації особистістю культурних потреб, інтересів і здібностей.

Одним із важливих аспектів професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів є оптимізація діалогічної взаємодії на рівні «лікар – пацієнт» [7]. Тому медична етика як вид професійної етики розглядає принципи регулювання відносин на різних рівнях («лікар – лікар», «лікар – медичний персонал», «лікар – пацієнт та його родичі» тощо), а також норми поведінки медичних працівників. Напевно, жодна професія, крім, власне, медичної, не має такої авторитетної історичної традиції в осмисленні її етичних начал щодо обов'язку перед пацієнтом і суспільством. Основні цінності лікарської етики: милосердя, гуманність, любов і турбота, співчуття, доброзичливість, працьовитість, чемність.

Навчання міжособистісної взаємодії сприяє мотивація студентів до опанування вмінь і навичок організації оптимальних та ефективних відносин у майбутній професійній діяльності лікаря. У межах діалогу між викладачем і студентом здійснюється культурний розвиток особистості, набуття досвіду культурної поведінки, надання допомоги й підтримки в культурній самоідентифікації та самореалізації творчого потенціалу майбутнього лікаря [6, с. 218].

Культура педагогічної взаємодії на рівні «викладач – студент» спрямована на формування професійної компетентності майбутніх лікарів, важливим складником якої є етична культура. Від рівня етичної культури залежить не лише рівень авторитету лікаря як грамотного фахівця, а й просто культурної людини.

Важливою характеристикою сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів є вияв ними професійної культури. Етичний складник професійної культури особистості лікаря є центральним і характеризує сформованість морально-етичної культури фахівця медицини, відображає єдність процесів створення, оволодіння, використання, ана-

лізу, удосконалення професійно-етичних цінностей. Етичний компонент професійної культури – це система морально-етичних якостей, які є регулятором соціальних відносин. У ній, як і в загальній та етичній культурі, існують початкові, найбільш загальні, обґрунтовані загальнолюдськими правилами уявлення про культурно, етично, релігійно, соціально верифіковані способи діяльності – норми. Професійні норми зафіксовано в професійно-етичних кодексах. Однак, зважаючи на сучасну наукову й соціокультурну ситуацію, норми медичної діяльності становлять проблему наукових досліджень. Морально-етичну культуру особистості лікаря науковці визначають як інтегративний особистісний феномен, який відображає готовність фахівця до здійснення професійної діяльності. Через специфічність сучасного стану медицини лікар не лише використовує чинні деонтологічні кодекси, а й змушений створювати власні. Це посилює роль особистості лікаря в професійній діяльності фахівця медицини [2, с. 260].

Таким чином, професійно-етичну компетентність майбутніх лікарів розглядаємо як сукупність професійних знань, умінь та навичок, особистих професійних якостей, що визначають готовність майбутніх лікарів до професійної діяльності. Науковці, говорячи про професійно-етичну культуру медиків, додають до цього переліку ще й професійну мотивацію, самовдосконалення, професійно-етичне виховання, професійно-етичний обов'язок, солідарність, професійно-етичну відповідальність, взаємодопомогу, толерантність, співчуття [5, с. 34], а також психологічну культуру як турботу людини про своє психічне здоров'я, що передбачає пізнання себе й інших, культуру поведінки та спілкування, а також естетичну культуру.

Дослідники використовують різні наукові підходи до професійної підготовки майбутніх лікарів [8], до формування медичної етики як засадничого складника професійно-етичної компетентності. Так, аксіологічний підхід, застосований для формування професійної етики майбутніх фахівців медицини, передбачає гуманістичну орієнтацію освіти, яка пов'язана з набуттям студентами соціокультурного досвіду. Згідно з аксіологічним підходом, людина – найвища цінність суспільства. Особистість майбутнього лікаря розвивається шляхом оволодіння медичною культурою та професійною етикою як системою цінностей [6, с. 218].

Науковці поєднують етичні закони й позиції в медицині з моральними основами особистості майбутніх лікарів. Прикладною частиною концептуального вчення про медичну етику є деонтологія – своєрідний статут професійних обов'язків медичного персоналу. Хоча етичні принципи в медицині тісно пов'язані між собою, проте кожному медичному фаху притаманні свої професійні, а отже, й етичні відмінності [4, с. 178].

Медична етика має внутрішній зв'язок з професійною компетентністю, тому формується у лікарів, медичних сестер як професійно-етична компетентність. Поєднання моральних якостей з професійними знаннями, навичками й досвідом створює своєрідну доміную, яка реалізується під час виконання професійного обов'язку. Професійна медична мораль має

відповідні кодекси певних положень стосовно трудової діяльності, які сприяють виробленню в медичного персоналу здатності до моральної орієнтації в складних ситуаціях, які вимагають морально-ділових і соціальних якостей [4, с. 180].

У процесі формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів важливе місце посідає комунікативна культура, оскільки вона поєднує професійні та комунікативні якості фахівця медицини [7]. Майбутній лікар повинен спрямувати комунікативну взаємодію з пацієнтом на пошук та реалізацію вирішення конкретних питань з проблем здоров'я. У психологічному аспекті для фахівця важливою є безкорисливість у його прагненні допомогти пацієнту. У цьому разі він виступає в ролі психолога, а тому йому необхідні володіння емоційною рівновагою та вмінням гарного оратора.

Професійне спілкування – це не лише опанування термінів професійної мови, а й навчання етичних принципів і психологічних основ ділової комунікації як загального підґрунтя формування духовних якостей майбутніх фахівців; опанування мовою окремої галузі, що є необхідним аспектом навчання [5, с. 34]. У вирішенні будь-яких нестандартних ситуацій чи проблем медичний працівник повинен оволодіти мистецтвом створення діалогічного контакту зі співрозмовником. Мистецтво спілкування з пацієнтами та колегами з питань здоров'я і здоров'язбереження студенти-медики опановують протягом кількох років навчання та лікарської практики.

Враховуючи всі вищезазначені особливості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, погоджуємося з думкою Ю. Колісник-Гуменюк [5, с. 35–36], що важливу роль у підготовці фахівців медицини відіграє формування професійно-етичної культури медичних працівників – сукупності моральних цінностей та етичних норм, які стали внутрішніми особистісними переконаннями й спрямовують професійну діяльність медиків на формування та відтворення морально-етичних вимог суспільства. Саме професійно-етична культура наповнює професійним змістом процеси діяльності й посилює загальнокультурну спрямованість, відображаючи досягнутий у ній рівень майстерності та формуючи відповідальне ставлення до праці, відтак свідчить про сформованість професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз особливостей формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців медицини свідчить, що становлення майбутнього лікаря відбувається шляхом усвідомлення студентами певних цінностей, безпосередньо пов'язаних з розкриттям інтелектуальних, духовних, моральних особливостей людини. Набуття професійно-етичних цінностей виявляється в діяльності майбутніх лікарів, характеризує максимальний ступінь розвитку їхніх особистісних і професійних якостей та властивостей.

Формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у процесі підготовки в медичному ЗВО передбачає становлення й розвиток

особистості завдяки таким чинникам: з'ясування психології власної поведінки, розвитку логічного мислення, вміння спілкуватися; визначення сутнісних характеристик суспільства, законів і принципів взаємодії між ними, місця й ролі людини в суспільстві, розуміння сенсу людського буття; освоєння надбань світової та вітчизняної культури, закономірностей історичного розвитку своєї батьківщини й суспільства. Така підготовка не лише допомагає студентам – майбутнім лікарям адекватно оцінити можливості своєї самореалізації, а й впливає на формування їхніх професійно-світоглядних якостей, забезпечує координацію всіх ланок соціально-психологічної готовності до ефективного виконання професійної діяльності, є системотвірним чинником, що об'єднує складові фахової підготовки, визначає гуманістичну спрямованість усього освітнього процесу [5, с. 77–78].

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у визначенні раціонального співвідношенні теоретичного та практичного навчання майбутніх лікарів, виховання конкурентоспроможних фахівців з метою формування в них професійно-етичних якостей.

Список використаної літератури

1. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 19 с.
2. Асламова М. В. Виховання морально-етичної культури майбутнього лікаря в умовах медичного вишу. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2016. Т. 16. Вип. 2. С. 258–261.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Колісник-Гуменюк Ю. І. Морально-етична складова професійної культури медичних працівників. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. Харків : НТУ «ХП», 2010. С. 177–182.
5. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах : монографія. Львів : Край, 2013. 296 с.
6. Кравченко О. П. Формування професійної етики майбутніх медичних сестер у навчально-виховному процесі медичного коледжу: методологічні підходи. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. Вип. 38. С. 218–221.
7. Мельничук І. Особливості професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх лікарів до використання медичної термінології. *Pielegniarstwo Polskie / Polish Nursing*. 2016. № 4 (62). Р. 88–591.
8. Melnychuk I. M. Integration of general scientific approaches towards formation of professional competence of future doctors. *European Humanities Studies: State and Society*. 2016. № 1. Р. 291–301.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2018

Мельничук І. М., Пашко М. З. Формирование профессионально-этической компетентности будущих врачей как педагогическая проблема

В статье проанализированы особенности формирования профессионально-этической компетентности будущих медиков. Установлено, что основой профессиональной этики медицинского работника является совокупность знаний, умений и навыков, приобретенных в процессе изучения гуманитарных дисциплин в заведениях высшего образования. Определено, что профессионально-этическая компетентность медицинских работников с высшим образованием – это совокупность моральных ценно-

стей и этических норм, которые стали внутренними убеждениями и нацеливают профессиональную деятельность врачей на формирование и олицетворение морально-этических потребностей общества. Обобщено, что формирование профессионально-этической компетентности будущего врача в процессе подготовки в медицинском заведении высшего образования предусматривает становление и развитие личности благодаря определению психологии личного поведения, развития логического мышления, умения общаться; определения значимых характеристик общества, законов и принципов взаимодействия между ними, места и роли человека в обществе, понимания смысла человеческого бытия. Определена актуальность формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей.

Ключевые слова: компетентность, будущие врачи, медицинская этика, профессионально-этическая компетентность.

Melnychuk I., Pashko M. Forming of Future Doctors' Professional and Ethical Competence as Pedagogical Problem

The article analyzes the peculiarities of forming of future doctors' professional and ethical competence. It is determined, that the basis of medical worker professional ethics is a set of knowledges, skills and abilities, which are obtained in the process of studying humanitarian disciplines in higher educational institutions. It is summarized, that professional and ethical competence of higher educated medical workers is a combination of moral values and ethical norms, which became internal personal convictions and direct the professional activity of doctors on the formation and reproduction of the moral and ethical requirements of society. It is generalized, that forming of future doctor's professional and ethical competence in the process of training in medical higher educational institution provides the formation and development of personality through the elucidation of the psychology of one's own behavior, development of logical thinking, ability to communicate; the definition of essential characteristics of society, laws and principles of interaction between them, places and roles of human in society, understanding of meaning of human existence. The relevance of forming of future doctors' professional and ethical competence is defined.

The theoretical analysis of the peculiarities of forming the professional and ethical competence of future specialists in medicine shows that the future of the physician is formed by the students' awareness of certain values directly related to the disclosure of the intellectual, spiritual, and moral features of man. The acquisition of professional and ethical values is manifested in the work of future physicians, characterizing the maximum degree of development of their personal and professional qualities and properties.

Key words: competence, future doctors, medical ethics, professional and ethical competence.